

VAN SCHULD NAAR TRAGIEK

Een stille verschuiving in de kerk

In de afgelopen decennia heeft zich in de kerk een opmerkelijke en stilletjes voortschrijdende verandering voltrokken die veel gemeenteleden wel aanvoelen, maar vaak moeilijk onder woorden kunnen brengen. Onze taal is veranderd. We zijn anders gaan spreken, troosten en preken over ons leven voor God.

S

teeds vaker horen we in de kerk warme, empathische woorden als kwetsbaarheid, gebrokenheid, zoektocht en de tragiek van het bestaan.

Zeker, het is oprecht en menselijk taalgebruik, maar ongemerkt hebben deze begrippen de plaats ingenomen van kernwoorden die eeuwenlang het hart van de geloofstaal vormden: zonde, schuld, bekering en heiligheid.

Zo voltrekt zich een diepe verschuiving: *van* een bijbels wereldbeeld dat begint bij schepping en val, *naar* een mensbeeld dat vooral wordt getekend door tragiek en onmacht.

In dit artikel beschrijf ik achtereenvolgens de verschuiving in de praktijk van het kerkelijk leven, de achtergrond

waartegen ze kon plaatsvinden, de veranderingen in de theologie, en de gevolgen voor het geloofsleven en voor het verstaan van de kerk. Ten slotte wijs ik op een weg vooruit.

1. Het bijbelse fundament en de zachte vervaging

De gereformeerde theologie hanteerde van oudsher een taal die het lijden direct in verband bracht met de zondeval. Tot in de jaren zestig stond in het *Gereformeerd Kerkboek*, voorafgaand aan het gebed voor zieken, de volgende, nu bijna hard klinkende, zin: “Nadat men de kranke vermaand heeft, van wie de krankheden en aller-

hande ellendigheden komen, namelijk van God; en dat haar eerste oorzaak is de zonde (...).”

Deze woorden drukten de bijbelse overtuiging uit dat het lijden geen losstaand tragisch lot is, maar verbonden is met de gebrokenheid van de schepping door de zonde. Tegelijkertijd bracht deze taal de troost: “Deze zonde is weggenomen door Christus voor allen die in Hem geloven.” Ook de kanttekening in de Statenvertaling bij Jakobus 5:16 (“belijdt elkander de misdaden”) werd eeuwenlang gelezen als een pastorale uitnodiging om zonden te belijden om zo door het Woord getroost te worden, in het verzoenende licht van Christus.

Deze klassieke taal is bijna volledig verdwenen, omdat zij als ‘zwaar’, ‘ouderwets’ of ‘onpastoraal’ werd ervaren. Zo verschoof de focus, zonder dat iemand dit bewust zo bedoelde: van zonde naar kwetsuur, van schuld naar levenslast, van verzoening naar bemoediging.

Die verschuiving is zichtbaar in de praktijk van kerk en gemeente:

- In het *pastoraat* wordt minder gesproken over zonde en bekering, en vaker over acceptatie, verwerking en persoonlijke groei.
- In de *prediking* is een accentverschuiving waarneembaar van verzoening met God naar het omgaan met gebrokenheid in het leven.
- In de *liturgie* is in het ochtendgebed vaak minder plaats voor verootmoediging en belijdenis van schuld en ook minder aandacht voor de genade die we door Christus’ hogepriesterschap ontvangen; liederen en gebeden spreken vaker over Gods nabijheid dan over de vergeving van onze zonden.
- In het *gemeenteleven* verschuift het zwaartepunt van het leven voor

Gods aangezicht naar onderlinge ondersteuning in levensvragen.

2. De historische breuk: van radicale schuld naar rationele tragiek

De pastorale verzachting vond plaats tegen de achtergrond van eeuwen van intellectuele verschuivingen die de basis legden voor het moderne mensbeeld.

Augustinus en Luther: radicale eerlijkheid over de mens

Het christelijke denken over zonde en schuld begint met een radicale eerlijkheid over de mens. Augustinus tekende hem als van God afgewend en gericht op zichzelf en het geschapene. Luther werkte dit uit met de bekende typering van de mens als *incurvatus in se* – in zichzelf gekromd. Niet alleen de wil, maar ook de rede (het verstand) is door de zonde verduisterd. De mens wordt niet als ‘ziek’ of ‘beschadigd’ gezien, maar als schuldig en ‘dood’ waar het zijn heil betreft.

Deze radicale diagnose van de mens was geen hardheid, maar een bevrijdende pastorale strategie om de weg vrij te maken voor de radicale genade. Door de menselijke vermogens voor Gods aangezicht als ‘dood’ te kwalificeren, wordt de mens bevrijd van de beklemmende last van de zelfverlossing en de illusie dat hij God als ‘partner’ tegemoet kan treden. Het geloof is een louter geschenk dat de mens volledig buiten zichzelf (*extra nos*) laat rusten in de objectieve belofte van God. Luther begrensde de rede, niet om haar te verachten, maar juist om haar te beschermen en te bevrijden voor haar eigenlijke taak in de wetenschap en het dagelijks leven. *In de orde van de verlossing* moet het verstand leren

zwijgen, maar *in de natuurlijke orde* mag het voluit zijn menselijke verantwoordelijkheid dragen.

De Verlichting en het filosofische afzweren van schuld

In de eeuwen daarna werd deze radicale kijk op de mens geleidelijk vervangen door een rationalistisch mensbeeld. De Verlichting zag de mens niet als verloren, maar als een redelijk, verbeterbaar wezen. Zonde werd vooral een morele dwaling. Filosofen als Hegel en Nietzsche zetten zich af tegen deze moraliserende benadering en braken radicaal met de overtuiging dat de mens schuldig is. Hegel meende dat de mens in de loop van de geschiedenis door zelfbewustwording boven schuld uitgroeide. Nietzsche vond de gedachte aan morele schuld zelfs schadelijk: een vorm van zelfonderdrukking die vitaliteit verstikt.

Het moderne Westen erfde meer van deze denkers dan van Luther. De taal van schuld werd verdacht; de taal van tragiek kwam ervoor in de plaats.

3. De verschuiving in de theologie

Hoewel de filosofie de weg had geëffend, kreeg deze ontwikkeling haar concrete gestalte in de pastorale praktijk na de Tweede Wereldoorlog. Europa lag in puin. Mensen leefden met trauma’s, verlies en verwoeste levens. In die context klonk het woord ‘schuld’ voor velen te hard. Tegelijk wonnen psychologie en therapie terrein als nieuwe ‘troosttaal’; omstandigheden kregen meer verklarende kracht dan persoonlijke verantwoordelijkheid en liturgische revisies verzachtten de traditionele taal.

Ook binnen de gereformeerde theologie tekende zich een verschuiving af:

1. *Van* Gods goede scheppingsorde *naar* tragiek van de gebroken schepping;
2. *Van* de Schrift als norm *naar* de Schrift in dialoog met onze ervaring en context;
3. *Van* de Geest als bevestiger van het Woord *naar* de Geest als richting-wijzer in onduidelijkheid;
4. *Van* heiliging volgens Gods norm *naar* het zoeken van een menswaardige ruimte binnen de gebroken werkelijkheid.

Binnen de naoorlogse gereformeerde theologie is een groeiende aandacht zichtbaar voor de ervaring van menselijke gebrokenheid en de tragiek van het bestaan. Daardoor krijgen context, ervaring en concrete levenswerkelijkheid een steeds grotere plaats in de uitleg en toepassing van de Schrift.

In het werk van professor Ad de Bruijne krijgt deze ontwikkeling een bijzonder profiel. Hij wil het gezag van de Schrift verbinden met de tragiek en complexiteit van het bestaan en stelt daarom de vraag of de klassieke gereformeerde schriftleer nog toereikend is voor de ethische en kerkelijke vragen van vandaag. Daarbij komen Schrift, context en morele ervaring nadrukkelijk met elkaar in gesprek. Vanuit klassiek gereformeerd perspectief roept dit fundamentele vragen op over de wijze waarop de Schrift als beslissende norm functioneert.

4. Wanneer tragiek schuld verdringt

De Bijbel spreekt eerlijk over tragiek en gebrokenheid. De Psalmen, Job en de Klaagliederen laten zien hoe

diep menselijk lijden door God wordt gezien en serieus genomen. De kerk hoeft daarom woorden als kwetsbaarheid, verdriet en gebrokenheid niet te mijden.

Problematisch wordt het echter wanneer tragiek de plaats inneemt van zonde en schuld. Dan verandert niet alleen onze taal, maar ook ons verstaan van de mens, van Christus en van het evangelie zelf.

- De ernst van de zonde vervaagt. Zonde wordt iets wat ons overkomt, in plaats van iets waarvoor we verantwoordelijkheid dragen.
- De diepte van de verlossing verzwakt. Christus wordt dan vooral een metgezel in ons lijden, in plaats van de Verlosser die schuld wegneemt.
- De heiliging verschuift van gehoorzaamheid naar zelfontplooiing. Persoonlijke groei komt centraal te staan in plaats van leven naar Gods wil.
- De troost van het evangelie wordt oppervlakkiger. Het kruis verzacht dan vooral de pijn, terwijl het in de eerste plaats verzoening met God brengt.

Wanneer tragiek wordt losgemaakt van zonde en schuld, verliest zij de helende scherpheid van het evangelie.¹ De Schrift houdt beide juist bijeen: zij erkent de gebrokenheid van het leven, maar wijst tegelijk op de diepere werkelijkheid van onze vervreemding van God en op de verlossing die alleen in Christus te vinden is.

Deze verschuiving raakt bovendien niet alleen het persoonlijke geloofsleven en het pastoraat, maar ook het verstaan van de kerk. Wanneer schuld naar de achtergrond verdwijnt, dreigt kerkelijke verdeeldheid vooral te worden gezien als een tragisch histo-

risch gegeven, terwijl de Schrift juist oproept tot zelfonderzoek, bekering en verantwoordelijkheid voor de eenheid van Christus' lichaam. Ze werkt ook door in de wijze waarop wij de kerk en haar geschiedenis verstaan. Een nadere uitwerking van deze ecclesiologische consequenties valt buiten het bestek van dit artikel.²

5. Een weg vooruit: hernieuwd zicht op het Woord

Hoe nu verder? De weg vooruit vraagt om herstel van de rijkdom van de Schrift, die twee werkelijkheden bij elkaar houdt: de mens is gebroken én schuldig. Beide brengen de mens juist *naar Christus* toe.

¹ Zie bijvoorbeeld mijn artikel 'Het geloofsonderwijs opnieuw op de helling', in: *Nader Bekeken*, jrg. 30, nr. 4, apr. 2023, p. 157-159. De wijzigingen in de doopvragen (in het doopformulier van de Nederlandse Gereformeerde Kerken) markeren een verschuiving waarbij het reliëf tussen Gods wet en zijn evangelie verdwijnt. Door schuld niet langer te definiëren als Gods rechtvaardig oordeel in Adam, maar als menselijke tragiek, verliest de belofte haar noodzakelijke gewicht. Dit leidt tot een 'secularisatie van de gerechtigheid': de focus verschuift *van* Christus' volmaakte gerechtigheid (de hemelse gerechtigheid, Art. 23 NGB) *naar* onze eigen onvolmaakte, aardse werken voor de naaste en de schepping. Daarmee raakt de diepste troost voor het eeuwig behoud buiten beeld.

² De verschuiving van schuld naar tragiek kan bovendien gevolgen hebben voor de wijze waarop de verhouding tussen schriftgezag en het actuele werk van de Heilige Geest wordt verstaan. Daarbij valt onder meer te denken aan invloedrijke naoorlogse ontwikkelingen in de Nederlandse theologie, waarin de geschiedenis en de leiding van de Geest een steeds grotere hermeneutische betekenis kregen. De vraag of en hoe deze ontwikkelingen samenhangen, valt buiten het bestek van dit artikel, maar verdient afzonderlijke studie.

De klassieke gereformeerde structuur laat de volle beweging van Gods heil zien: schepping (waardigheid), zondeval (schuld), verlossing door Christus (schuld weggedragen), heiliging (groeien in gehoorzaamheid) én de uiteindelijke voltooiing van Gods werk. Zij is geen last, maar levensadem. Zij bewaart de kerk ervoor het geloof te laten beginnen bij de ervaring van de mens of te laten eindigen bij menselijke mogelijkheden, omdat zij alles laat uitgaan van Gods genadig handelen.

Wat we nodig hebben, is dit:

1. Herstel van schuldbelijdenis én genadeverkondiging.
2. Prediking van wet én evangelie. De wet eist volmaakte gerechtigheid, het evangelie schenkt die vereiste gerechtigheid. Luther liet zien dat het evangelie pas werkelijk evangelie wordt als het klinkt tegen de donkere achtergrond van de wet. Juist hier sluit het werk van de Heilige Geest op aan. Christus belooft immers dat de Geest de

wereld zal overtuigen “van zonde, van gerechtigheid en van oordeel” (Joh. 16:8). Dat overtuigen is geen harde of onpastorale daad, maar een bevrijdende. Alleen wie zijn schuld leert kennen, ontdekt ook de rijkdom van Christus’ gerechtigheid. De Geest drijft mensen niet tot wanhoop, maar tot de Zaligmaker.

**Alleen wie zijn schuld leert kennen,
ontdekt ook de rijkdom van Christus’
gerechtigheid. De Geest drijft
mensen niet tot wanhoop,
maar tot de Zaligmaker**

3. Pastoraat dat waarheid én barmhartigheid verbindt.
4. Catechese die het héle verhaal vertelt (Schepping-zondeval-verlossing-heiliging-voltooiing).

Het evangelie begint niet met tragiek, maar met genade en waarheid. Het mondt uit in de ruimte die God zelf schenkt: niet de ruimte waarin over schuld wordt gezweven en de mens zichzelf bevestigt, maar de ruimte die ontstaat waar Woord en Geest regeren en God de zondaar vrijspreekt. Daar wordt werkelijk geluisterd – en geleefd – tot Gods eer. Daar vinden liefde  n waarheid, barmhartigheid  n gehoorzaamheid, zorg  n heiligheid elkaar.³ En alleen daar kan ook echte kerkelijke eenheid groeien.

De weg vooruit is daarom geen nieuwe weg, maar een hernieuwde oriëntatie op het Woord van God. Die weg voert niet van tragiek naar wanhoop, maar van schuld naar genade, van genade naar een leven in heiliging en van heiliging naar de hoop op de komst van Gods Koninkrijk. De weg is daarom geen weg terug naar een verleden, maar een weg terug naar het Woord van God. ■

³ Zie het slot van mijn artikel ‘Het majesteitlijke spreken van God. Een bevrijdende weg’, in: *Nader Bekeken*, jrg. 33, nr. 1, dec. 2025/jan. 2026, p. 10-15.